

גבולה הדרומי של ארם-דמשק

מאת

ח. תדמור

בכתובת מקוטעת אחת של תגלת-פלאסר הג' מכלח (במרוד) ניתן תיאור של כיבושי אשור בדרומה של סוריה ובגבולותיה הצפוניים של ארץ-ישראל. הכתובת, שפורסמה לראשונה מתוך דפוסי-הנייר על-ידי ג'ורג' סמית¹ — היא תצוין להלן 2, III, R, 10 — הועתקה מחדש על-ידי רוט, מהדירן של כתובות תגלת-פלאסר הג'². הוא בדק דפוסי-נייר אלה, שהלכו לאיבוד במשך השנים³, ותיקן בכמה מקומות את העתקתו של סמית. הנוסח של רוט שימש ומוסיף לשמש יסוד לתרגומים השונים של כתובותיו של תגלת-פלאסר הג'⁴.

והרי נוסח הכתובת במהדורת רוט⁵:

5. [LÚ EN.NAM.MEŠ eli]-šū-nu áš-kun [. . . .] URU Ra-áš-pu-
ú-na šá a-aḥ tam-tim e-li-ti

H. Rawlinson, *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia*, III. 1 (= III, R); G. Smith, *Assyrian Discoveries*³, 1876, pp. 253, 284; E. Schrader, *KAT*², 1883, S. 254–255. הכתובת ידועה לנו רק מדפוסי-הנייר, שהוכנו בידי לייארד לפני כמאה ועשר שנים. לוחות-האבן המקוריים, שעליהם היתה חקוקה הכתובת, לא הוצאו ממקום גילויים בכלח ולא נודע מקומם.

P. Rost, *Die Keilschrifttexte Tiglath-Pileasers III*, 1893, Bd. I, 74. 2
[= *Kleinere Inschriften*, I]; BD. II, 1f. XXV [רוט=]

D. J. Wiseman, *Iraq*, 13, 1951, p. 21; 18, 1956, p. 118, n. 9. 3

4. השווה בתרגומים העיקריים: E. Schrader, *KAT*², S. 255; *KB*, II, p.: H. Winckler, *Keilinschriftliches Textbuch zum A.T.*³, 1909, S. 34–35; Gressmann-Ebeling, *Altorientalische Texte zum A.T.*², 1926, S. 347; K. Galling, *Textbuch zur Geschichte Israels*, 1950, S. 52–53; D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria*, II, 1926, § 815; A. Leo Oppenheim in J. B. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 1950, p. 283; D. J. Wiseman in D. Winton Thomas (ed.), *Documents from Old Testament Times*, 1958, p. 55

5. רוט, ב. לוח XXV, שורות 5–8 = א, עמ' 78. נוסח זה בהעתקתו של רוט

ח. תדמור

6. [. . . . .⁶]ni-te URU Ga-al-³a-z[a . . . . URU]
A-bi-il-¹ak¹-¹fka¹ šá ZAG KUR Bit-mĪḥu-um-ri-a
7. [. . . . .].li rap-šu a-na si[¹hir-ti-ša] a-na mišir KUR
Aš+šur ú-tir-ra
8. [LÚ šu-ut-SAG].MEŠ-ia LÚ EN.NAM.MEŠ [eli-šu-nu aš]-kun

תרגום:

5. [פחות עלי]הם הפקדתי [. . . .] (העיר) רִשְׁפוֹנָה שעל חוף הים
העליון
6. [. . . . .] . . . . (העיר) גִּלְאָה [. . . .] אֲבִילִי
אשר בגבול ארץ בית-עמרי
7. [. . . . .] (ארץ) . . . . לְ הַרְחַבָה על ס [ביבותיה] השבתי לגבול אשור
8. [את פקי]די כפחות [עליהם הפ]קדתי.

החוקרים שדנו בתעודה זו מימי רוֹסֵט ואילך הניחו, שהיא כוללת תיאור מסעו של צבא אשור בצפונה של ארץ-ישראל ולאורך חוף-הים. העיר המופיעה בהעתקת סמית כ־ áš-pu-ú-na [. . . .], ובהעתקת רוֹסֵט כ־ Ra-áš-pu-ú-na, זוהתה עם רשפון (ארסוף) מצפון לתל-אביב⁷; Abila¹kka¹ זוהתה עם אבל-בית-מעכה ו־ Gal'az[a] עם גלעד⁸. בדרך זו נקבעה התאמה בין אותה

שונה בכמה פרטים מן הנוסח שנתפרסם לראשונה על-ידי ג'ורג' סמית, אמ-כי שניהם נקבעו על-פי אותם דפוסי-הנייר מלוחות-האבן המקוריים. ההבדלים העיקריים בקטע הנדון הם: (א) הגרסה [. . . .] áš-pu-ú-na ב־ III, R, 10, 2 לעומת URU Ra-áš-pu-ú-na שבמהדורת רוֹסֵט; (ב) הגרסה A-bi-il[xxx] ב־ III, R, 10, 2 לעומת A-bi-il-¹ak¹-¹fka¹ שבהעתקת רוֹסֵט (כרך ב, לוח XXV). מסתבר, שרוֹסֵט הבחין בשרידיסמינים במקום שצוין על-ידי סמית בשחור וקרא שם ak-ka; בתעתיק שהביא (כרך א, עמ' 78) רשם רוֹסֵט A-bi-il-ak-k[a], משמע, שהוא היה מסופק רק לגבי חלקן האחרון של ה־ka. אך לנו נראה, שאין כל בטחון בהשלמה שהשלים רוֹסֵט את שני הסימנים האחרונים, ואפשר שבלוח המקורי היה כתוב: A-bi-il-ma-ka = אבל-מעכה.

6. השלמה אפשרית אחרת היא: [i]r-te או [s]a-te.

E. Forrer, *Die Provinzeinteilung des assyrischen Reiches*, S. 60 7

ב. מייזלר, ידיעות, א, תרצ"ג, עמ' 1-6; P.F.M. Abel, *Géographie de la Palestine*, II, p. 103

8. כבר בשנת 1872 הציע שראדר במהדורה הראשונה של *KAT*, עמ' 144, זיהויים

אלה.

תעודה לבין הנאמר במל"ב טו, כט: "... ויקח את עיון ואת אבל־בית־מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי...".⁹ הומל⁹ אף הרחיק לכת והשלים את [li . . . .] כ־[Nap-ta-li], ובעקבותיו הלכו רוב מהדירי הכתובת ומתרגמיה¹⁰.

עם פרסומן של שתי כתובות היסטוריות חדשות של תגלת־פלאסר הג' מכלה, שהן ND 400¹¹ ו־ND 4301+4305¹², בשנים 1952 ו־1956, נתברר, שהנוסח של רוסט טעון תיקון בכמה מקומות. כך, למשל, הוכח, שיש להעדיף את גרסת סמית [Jašpūna] על פני זו של רוסט, הואיל ובתיאור מקביל ב־ND 400 נזכרת במפורש העיר Ka-aš-pu-na (כספון? ¹³). כן נקבע, שאין יסוד להשלמה [Napta]li וכי בהתאם לנוסח המקביל ב־ND 4301+4305 יש להשלים כאן [Bīt mHa-za-i-li] = בית־חזאל, היא ארם־דמשק¹⁴.

יתר־על־כן: הוכח, שהכתובת החדשה מכלח ND 4301+4305 מקבילה בניסוחה ובלשונה ל־III, R, 10, 2 (= רוסט, לוח XXV), ולפיכך עשויה היא לסייע להשלמת חלקים ביכרים בתעודה האחרונה, במיוחד באלה הנוגעים למסעות תגלת־פלאסר לצפונה של ארץ־ישראל. הכתובת מכלח, בדומה ל־III, R, 10, 2, אינה כתובת אנאליסטית, אלא מעין סיכום כיבושיו של מלך אשור, המתוארים בלשון קצרה, לפי סדר גיאוגרפי קפדני, מן הצפון לדרום. סדר זה הולם, פחות או יותר, את סדרם ההיסטורי של כיבושי תגלת־פלאסר¹⁵. לכל איזור מוקדשות כמה שורות, שבהן נמנות הערים העיקריות שנכבשו או מסומנים גבולותיו של האיזור¹⁶.

9. Fr. Hommel, *Geschichte Babyloniens und Assyriens*, 1885, S. 664; 965, n. 1

10. ראה לעיל, הערה 4.

11. D. J. Wiseman, *Iraq*, 13, 1951, pp. 21–24.

12. D. J. Wiseman, *Iraq*, 18, 1956, pp. 117–129.

13. ראה: ב. מור, ידיעות, טו, תשי"ב, עמ' 70–71. מקומה היה, ודאי, בצפון־סוריה, לא הרחק מצמר (Šimirra).

14. D. J. Wiseman, *Iraq*, 18, pp. 120–121.

15. וייזמן, שם, עמ' 118.

16. עם אותו סוג של כתובות, ערוכות לפי השיטה הגיאוגרפית־כרונולוגית (ראה: (E. R. Thiele, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings*, pp. 90–92 נמנה גם לוח־הטין K. 3751 מכלח ("כתובת־הראווה" בהגדרת שראדר [רוסט, ב. לוח XXXV–XXXVIII], ומקבילתו 3, DT, שם, שם, לוח XXXIV), שאמנם מבהינה

בהבדל מן *III, R, 10, 2*, המספר בהמשך הדברים על המסע לארץ בית-עמרי ועל הורדת פקח והעלאת הושע¹⁷, לא שרדו ב-4305+ND 4301 תיאורים על כיבושה של אפרים; אך לא מן הנמנע הוא, שהנאמר בתעודה האחרונה (אחור, שורות 9—10) מכוון לכיבוש בית-עמרי. לעומת זאת שרד הקטע הזן בכיבושה של ארם-דמשק = בית-חזאל, וזו לשונו (אחור, שורות 1—4)¹⁸:

1. [. . . . . (העיר) חד]רך עד הר ס[אוא . . . . .]
2. [. . . . . אל] גבול ארץ אשור השבתי [. . . . .]

---

3. [. . . . . ארץ בית-חזאל הרחבה על סביבתה החל בה]ר
[. . . . .]
4. [. . . . . גב]ול¹⁹ ארץ בית-עמרי אל גבול אשור [השבתי
[. . . . .]

מן הראוי לציין, שעד היום לא עמדו על כך, שלשורות אלו ב-ND 4301+4305 יש, אם לא כפולה של ממש, הרי, לפחות, הקבלה מאלפת בכתובת-טין קטנה *K. 2649*, שפורסמה על-ידי רוסט בשם "כתובות קטנות, ג"²⁰. *K. 2649* בדומה לכתובת מכלת, הוא רק שריד קטן של טבלה גדולה, שהיתה מחולקת בקווי-חיץ לפסקות קצרות, הערוכות בסדר גיאוגרפי. וזה הנוסח שלה:

Rev. 1. [. . . . . URU K]a-áš-pu-ú-na ša a-aḥ tam-tim šap-

עניינית אין לו קשר לדיוגנו, אך ראוי הוא לציין כאן מבהינת צורתו, שכן בלוח זה מפרידים קווי-חיץ בין פרשה אחת לחברתה. ודאי כך היה ערוך גם לוח-הטין המקורי של *III, R, 10, 2*, לפני שהועתק על לוחות-האבן הגדולים, אלא שבשעת ההריטה באבן התעלם הסופר-החרט מקווי-החיץ והפסקות הנפרדות שבלוח-הטין הנזכר וצירף את הכתוב, תוך קביעת האזורים בזה אחר זה, ללא חציצה והפסק ביניהם.

17. רוסט, א, עמ' 80, שורות 15—18.

18. בתעתיק: D.J. Wiseman, *Iraq*, 18, p. 125; ביתדות: שם, לוח XXIII.

19. וייומן (שם, לוח XXIII, אחור, 4) העתיק סימן זה כ-*tí*, ובהתאם לכך יש צורך להשלים [=šā paṭ-]ṭi אשר בגבול. אך השלמה זו כרוכה בקושי דקדוקי ואולי אפשר להניח, שה-*tí* היא סיומו של הסימן הארוך יותר *pāṭu*. וכן אמנם כתוב במקום המקביל ב-*III, R, 10, 2*, שורה 6: *ša pāṭ māṭ Bīt Ḥumria*. = אשר בגבול ארץ בית-עמרי.

20. רוסט, ב, לוח XXIV, "C".

גבולה הדרומי של ארס־דמשק

li-t[i²¹ . . . . .].

2. [. . . . .] 2 LŪ šu-ut-SAG-ia LŪ EN.NAM.[MEŠ
eli-šu-nu aš-kun . . . . .].

3. [. . . . .²² n]a-na a-di líb-bi URU Ga-al-³a-z[a . . .
. . . . .].

4. [. . . . . a-na mi-šir KUR Aš+šur] ú-tir-ra LŪ šu-ut-
SAG[.MEŠ-ia LU EN.NAM.MEŠ eli-šu-nu aš-kun . . . . .].

5. [. . . . .] x x x [. . . . .].

תרגום:

1. [. . . . .] כַּן שְׁפוֹנָה אֲשֶׁר עַל חוֹף הַיָּם הַתַּחְתּוֹן²¹ [. . . . .].

2. [. . . . .] שְׁנֵי פְקִידֵי כַפְחוֹת [עֲלֵיהֶם הַפְקֵדֵי . . . . .].

3. [. . . . .] [בְּ-]נֶ-²² עַד עֲצָם (הַעִיר) גִּלְעָדִי [. . . . .].

4. [. . . . .] לַגְּבוּל אֶרֶץ אֲשׁוּר] הַשְּׁבִתִּי אֶת פְּקִידֵי [כַּפְחוֹת עֲלֵיהֶם

הַפְקֵדֵי . . . . .]

5. (שְׂרִידֵי סִימָנִים)

הטבלה הבאה, שהותקנה לשם השוואה, מבליטה הקבלות מובהקות בין K. 2649 לבין ND 4301+4305 מכלה וכן בין שתי הכתובות הנ"ל לבין III, R, 10, 2, שנדונה בפתח דברינו, בכל הנוגע לתיאור המסע האשורי לסוריה ולצפונה של ארץ־ישראל.

מתוך עיון בטבלה המשווה ניתן להסיק בוודאות, שהנאמר ב־ III, R, 10, 2 שורות 6—8, אינו חלק מתיאור המסע האשורי לגליל, כפי שהניחו החוקרים עד כה, כִּי־אם רק קטע מנוסח רחב יותר, הֵדן בגבולותיו של "בית־חזאל", ולא זו בלבד אלא שבעזרת ND 4301+4305 ניתן אף להשלים במידה מסוימת את הנוסח המקורי של III, R, 10, 2, שהוא וכן K. 2649 עשויים

21. טעות־סופר במקום āḥ támtīm elīti = חוף הים העליון, ככתעודה המקבילה

III, R, 10, 2, שורה 5.

22. לפני na נראים שרידי־סימן, ודומה, שאף הוא na; ולפיכך ניתן להשלים

כאן [KUR La-ab-n]a-na = הַר־הַלְבָּנוֹן או [KUR Am-ma-n]a-na = הַר־הָאֲמָנָה (מול־הַלְבָּנוֹן). [השווה: "כתובת־הַרְאוּוה" K. 3571, אזור, שורה 26 = רוּסַט, א. עמ' 74].

ח. תדמור

לסייע להשלמת ND 4301+4305 עצמו, ולשחזר בדרך זו את תיאור גבולותיה של דמשק בתעודות תגלת־פלאסר הג'.

K. 2649 rev.	ND 4301+4305 rev.	III, R, 10, 2
		1. חדרך עד הר סֹאֹא
		2. גבל, צמר וכו'
		3. אֶסְנָא, סֹאֹנָא וכו'
		4. הפקדת 6 פחות ²³
		5. כֶּשְׁפֹּנָא
1. כֶּשְׁפֹּנָא	2. סיפוח האיזור	6. גלעד, אבל־בית־מעכה שב־
2. מינוי שני	לאשור	גבול בית־עמרי
פחות	3. [ארץ בית־חזאל	7. [ארץ בית־חזאל] הרחבה —
3. [...]נ עד עצם	הרחבה מן [...]	סיפוח לאשור
(העיר) גלעד	4. [...]גבול] ארץ	8. [פקידים] כפחות נתמנו.
4. [לאשור] סופחה.	בית־עמרי — סופחה	
פקידים	לאשור	
[כפחות נתמנו]		

להלן ניתן הנוסח המשוחזר של הכתובת ND 4301+4305, המהווה צירוף של שלוש התעודות שניתנו בטבלה המשווה. המובאות מ־ ND 4301+4305 הודגשו מעל השורה בקו מרוסק; מ־ III, R, 10, 2 — בקו אחד אפקי; ומ־ K. 2649 — בשני קווים אפקיים:

4. {māt Bit} mHaza'ili rapšu ana sihiršu ultu š[ad
 ...]na¹na adi libbi URU Gal'aza u Abilak¹ka¹

5. ša pāt māt Bit mHumria ana mišir māt Aššur
 utirra šutrešēja bēlē-pihāti elišunu aškun

23. אזורים אלה נמצאים בצפונה של סוריה, כמה מהם בארץ חמת וכמה מהם על חוף הים־התיכון. על חדרך ראה: אנציקלופדיה מקראית, ג, טורים 33—35; על הר־סֹאֹא: J. Levy, *Orientalia*, 21, 1952, 418; על אֶסְנָא וצמר ראה: E. Forrer, *Provinzeinteilung des assyrischen Reiches*, S. 57—58; R. Dussaud, *Topographie historique de la Syrie antique et médiévale*, pp. 80 ff.; M. El-Amin, *Sumer*, 9, 1953, p. 45; 88; 133

תרגום:

4. [ארץ בית-]חזאל הרחבה על סביבתה החל מן הר[. . .] ג'נ עד עצם
 (העיר) גלעד
5. ו(העיר) אבל-בית-מעכה אשר בגבול ארץ בית-עמרי אל גבול ארץ
 אשור השבתי
 את פקידי כפחות עליהם הפקדתי.

תעודה משוחזרת זו מפיצה אור חדש על פרשת היחסים בין ארם לישראל סמוך למסעו של תגלת-פלאסר הג' לארץ-ישראל. מתוכה מתברר, ש"ארץ בית-חזאל הרחבה" השתרעה מרכס הר-הלבנון או האמנה (מול-הלבנון) בצפון-מערב ועד גלעד ואבל-בית-מעכה "אשר בגבול ארץ בית-עמרי" בדרום. כלומר, ערב חורבנה נכללו בתחומיה הבשן והגולן עד "העיר) גלעד", שהיא ודאי רמות-גלעד (תל-רמית²⁴), העיר הראשית שבגלעד הצפוני²⁵.

ועכשיו יש לברר את הגורמים ההיסטוריים לקביעתו של גבול זה עד 732—733 לפסה"נ ואת גורלו לאחר חורבנו של דמשק וישראל. רמות-גלעד נזכרת לראשונה כעיר-הגבול בין ארם לישראל במאה הטי'²⁶, שעה שהיתה כבושה בידי הארמים ושימשה סלע-המחלוקת בין בית-אחאב לבין מלכי ארם (מל"ב ח, כח). בסוף ימי יהוא, ובעיקר בימי בנו יהואחז,

24. ראה: N. Glueck, *AASOR*, XXV—XXVIII, 1951, p. 96.

25. על כינוייה של רמות-גלעד בשם "גלעד" בלבד מעיד הכתוב בהושע ו, ח: "גלעד קרית פעלי און" [השווה גם התקבולת גלגל-גלעד, שם, יב], ואפשר שהכוונה שם לרמות-גלעד ושכם, ערי-המקלט [השווה: נ. ה. טור-סיני, הלשון והספר, ב, 324—334]. כתובים אלה בס' הושע עדיין אינם מזכירים את ארם ולפיהם גלעד היא עיר ישראלית. ואולי יש לייחסם לתקופה שבין השנים 743—739 לפסה"נ. וראה: ח. תדמור, ס' היובל ליחזקאל קויפמן, עמ' פד—פח [דעה אחרת על העניין ראה: אנציקלופדיה מקראית, ב, טור 516].

26. על גורלם של הבשן, הגולן וכל האיזור שמצפון לרמות-גלעד לפני ימי אחאב — ראה עתה במאמרו של ב. מור: גשור ומעכה, ציון, כג, 115—123.

עברו אף הגלעד המרכזי והגלעד הדרומי²⁷ לידי הארמים, שניסו, כנראה, להתנחל בהם ולדחוק את רגלי התושבים הישראלים (עמוס א, ג²⁸). האיזון נכבש מחדש בידי יהואש, שהנחיל תבוסה לארמים באפק (מל"ב יג, יז), ואילו ירבעם בנו המשיך במלחמה וכבש את דמשק ואת ארץ ארם, באופן שהגיע עד גבול חמת²⁹. רק עם שחרורה של דמשק, לאחר מותו של ירבעם (בשנת 748), השתלטו הארמים מחדש על הבשן והגולן והגיעו עד לרמות-גלעד, שחזרה לשמש עיר-גבול. ו"ארץ בית-חזאל הרחבה" השתרעה שוב, כבמאה הט', עד "עצם העיר גלעד" ועד אבל-בית-מעכה.

נראה לנו, שיש אפשרות לקבוע ביתר דיוק את זמן התפשטותה של ארם בעבר-הירדן והחזרתו של הגבול הישן לקדמותו. מסתבר, שתהליך זה לא התרחש בשנים 748—738, המציינות את תקופת התעצמות כוחה של יהודה בימיו של עזריהו, שעוד בחיי ירבעם קנה לו אחיזה בגלעד; ומה גם שיש מקום להשערה, שלאחר מות ירבעם הטיל עזריהו, שהיה ראש הברית הסורית המכוונת נגד אשור³⁰, את מרותו לפרק'זמן קצר על דמשק, ולפיכך אין להניח, שהתפשטותה של ארם קדמה למפלתו של עזריהו בשנת 738³¹ ולהתרופפותה של יהודה מיד לאחר-מכן. נראה לנו, שהיא חלה בשנים 738—734. לא מן הנמנע הוא, שעלייתו של פקח בן-רמליהו על כיסא-המלוכה בשומרון ב-735/4 היתה כרוכה בויתורים טריטוריאליים לטובת רצין בעל-

27. על הגדרתו הגיאוגראפית של הגלעד ראה לאהרונה: אנציקלופדיה מקראית, ב, טורים 513—515 (שם ספרות מפורטת עד 1954).

28. השווה: י. קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ג, א, עמ' 61—62.

29. על כיבושי ירבעם בעבר-הירדן ראה: אנציקלופדיה מקראית, א, טור 724; ג. 777—776. התפשטותם של בני-גד בבשן "עד סלכה" ושל בני-מנשה עד "בעל-הרמון" (דה"א, ה, א—כו) היתה אפשרית בימי דויד ושלמה או בימי ירבעם הב', שכן רק מי ששלט בדמשק שלט בבשן. ודומה, שיש להעדיף את האפשרות המאחרת וליחס את הכתובים בדה"י למאה הח'. המפקד של בני-ישראל, שנערך ב"גלעד ובבשן ובבנותיה" בימי ירבעם השני ובימי יותם (שם, טז—יז), היה מבצע ארגוני מהויב-המציאות לאחר כיבושם וסיפוחם של אזורים חדשים ופתיחתם להתנחלות.

30. ראה: H. Tadmor, Azriyau of Yaudi, *Scripta Hierosolymitana*, VIII, 30.

31. pp. 232—271; וכן בקובץ "בימי בית ראשון", תשכ"ב, עמ' 158—193.

על הבעיה הכרונולוגית אם נלחם תגלת-פלאסר בעזריהו בשנת 738 או בשנים

740—740 (כדעת תילה) — ראה: תדמור, שם, עמ' 252—265.

בריתו. היה אפוא יסוד לחששותיו של תגלת-פלאסר בקשר לעליית כוחה של ארם. מלחמתו ברציץ בשנים 733–732 עד להכחדתה הגמורה של ארם-דמשק ב־732 (מל"ב טז, ט) עשויה להתפרש כתגובה מהירה ובלתי־נמנעת על התפשטות טריטוריאלית זו, שהזכירה לאשורים את גדולתו של בית־חזאל בתקופת מייסדה של השושלת במחציתה השנייה של המאה ה־ט.

גבולה הדרומי של ארם לא עבר מן העולם לאהר חיסולה של ממלכת ארם-דמשק, אלא נהפך לגבולן של הפחוות האשוריות שהוקמו על אדמת ארם, שהן: Qarnini = קרנים ו־Haurina = חורן; ואילו שתי הפחוות האשוריות, שנוסדו על אדמתה של ממלכת בית-עמרי, שהן: Gal'aza = גלעד ו־Magiddu = מגידו³², השתרעו מעתה עד אותו גבול היסטורי: "גלעד" גבלה מצד צפון ב"קרנים", שמרכזה היה, כנראה, בעיר קרנים (שיח' סעד³³, ליד עשורת, המרכז הקדום שחרב במלחמת 732³⁴), ומצד מזרח ב"חורן"; מגידו הגיעה עד גבולה הדרומי של פחוות דמשק, ליד אבל-בית-מעכה, שנפלה ב־733–732³⁵.

מציאות גיאוגראפית זו משתקפת בכל פרטיה בתיאור גבולה הצפוני של ארץ־ישראל שבספר יחזקאל מז, טו—יח:

וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלון לבוא
צדדה חמת ברותה סברים אשר בין גבול דמשק ובין
גבול חמת, חצר התיכון אשר על גבול חורן... ופאת קדם

32. על פחוות אלו עיין: Forrer, *Provinzeinteilung*, S. 59–63; Abel, *Géographie*, II, pp. 103–104 (שם ספרות) על Gal'aza ראה במיוחד: A. Alt, *ZDPV*, 52, 1929, S. 239; A. Jirku, *ZDPV*, 51, 1928, S. 249.

33. על שיח' סעד ראה: Abel, *Géographie*, II, pp. 413–414; על מקומה של עשורת — ראה: שם, עמ' 255. והשווה מפת הבשן, אנציקלופדיה מקראית, ב, טור 367.

34. על כיבושה של עשורת בידי תגלת-פלאסר (לא מידי ישראל אלא מידי ארם!) שרד תבליט מלח: B. Meissner, *ZDPV*, 39, 1916, S. 261–263 = J. B. Pritchard, *The Ancient Near East in Pictures*, 1954, No. 366.

35. בתיאור מסעו של תגלת-פלאסר במל"ב טו, כב נזכרות עיון ואבל-בית-מעכה, בעוד שבתיאור גבולה הדרומי של ארם בכתובות האשוריות נזכרת רק אבל-בית-מעכה מדרום לעיון. ואולי הסיבה לכך נעוצה בעובדה, שאבל-בית-מעכה שימשה "עיר ואם בישראל" (שמ"ב, כ, יט), היינו, העיר הראשית באיזור, ועלתה לאין-ערוך בחשיבותה על עיון.

מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד ומבין ארץ
 ישראל הירדן...".

בעל המקור מכיר אפוא בחטיבות האדמיניסטרטיביות חמת, דמשק, גלעד
 וחורן. מצב טריטוריאלי זה שבספר יהזקאל מזו מעיד, כפי שהוכיח מזר³⁶,
 על החלוקה האדמיניסטרטיבית הבבלית בסוריה ובארץ־ישראל, שהיתה
 קיימת בימיו של בעל הפרק, היינו, במאה ה' לפסה"נ. ולפי שבדרך־כלל לא
 שינו מלכי בבל מהמטבע שטבעו מלכי אשור בכל הנוגע לניהול הפרובינציות,
 מסתבר, שמתוך הגבולות שבין חטיבות אדמיניסטרטיביות אלה בתקופה
 הבבלית יש ללמוד על הגבולות שבין המחוזות האשוריים בעבר־הירדן במאה
 ה' לפסה"נ. ואמנם יש מקום לסברה, שלא חלו שינויים מכריעים בגבול
 ההיסטורי שבין המחוזות דמשק וגלעד, וכי הוא התמיד ברציפות עד סוף
 התקופה הפרסית. ולא זו בלבד אלא שעדיין היה רישומו ניכר בחלוקת
 האזורים בעבר־הירדן המזרחי בתקופה ההלניסטית, ששניים מהם — *Augavitis*
 ו־*Γαλαάδιτις* — אף שמרו על שמם הקדמון³⁷.

36. ראה פרטים על כך: אנציקלופדיה מקראית, א, טורים 613—614.

37. ראה: מ. אבי־יונה, גיאוגרפיה היסטורית של ארץ־ישראל, תש"ט, עמ' 21.